

ĐOKO MAZALIĆ

»SMRT JOSIFOVA«, IKONA IZ OŠANIĆA

U parohijskoj zgradi Srp. prav. crkvene opštine u Stocu nalazi se slika koja prikazuje smrt sv. Josifa. Ona je do 1957. godine predstavljala glavnu ikonu na ikonostasu male srp. prav. crkve u Ošanićima, ali je zbog bolje zaštite prenesena u Stocac.

Crkva u Ošanićima posvećena je sv. Petru i Pavlu. Podignuta je prije 1505. godine, jer je tada sahranjen u njezinom predvorju vojvoda Radosav iz porodice Hrabrena Miloradovića, koji je vjerovatno bio i njezin ktitor.

Osnova crkva je trikonhna, dužine s predvorjem 13.60 m, i 5,30 m širine. Građevina je zasvođena poluoblíčastim svodom. U njezinoj blizini ima stećaka i dvije sudijske stolice od kamena koje su pripadale vojvodama iz te porodice. U ravnici, pod selom sa zapadne strane, je Radimlja, poznata nekropola ove porodice sa mnoštvom kićenih stećaka.

Crkva nije imala naročito slikanog ikonostasa, bar otkako se zna, nego su na prosto izrađenoj drvenoj oltarskoj pregradi bile izložene ikone, koje su potjecale od poklona s raznih strana i koje su došle do nas u vrlo rđavom stanju. Ovamo spadaju i carske dveri koje i sad, iako slabo očuvane, predstavljaju remek-djelo drvorezbarske vještine XVII vijeka. Među ikonama se naročito isticala ova o kojoj namjeravamo govoriti i ikona, sad zvana »Car Solomon«.¹

Sadržaj slike »Smrt Josifova« ima čisto latinšku ikonografsku koncepciju (sl. 1).

Scenarij sačinjava uglavnom, velika prostrana pravougaona soba, od koje se vide tri zida, kasetirana tavanica kestenjaste boje, ukrašena plastičnom drvorezbarijom i pod od naboja sive boje.

¹ Naše starine, V, Sarajevo, 1958, str. 40 i dalje.

Sl. 1 »Smrt Josifova«, ikona iz Ošanića, sad u Srp. prav. parohijskom uredu u Stocu.

Zidovi su obojeni u svijetlosivo sa bijelim frizom po vrhu. Na čeonu zid oslonjen je u sredini luksuzno izgrađen krevet kestenjaste boje sa plastičnim ukrasima, od kojih se vidi samo mali dio iznad Josifove glave: dvije valute sa dekorativnom vazom iznad njih i jedna, donja, noga kreveta u vidu dekorativno obrađenog stupca sa stopom u vidu lavlje šape. Iznad kreveta je baldahin sa bogatim zavjesama zelene i ružičasto-ljubičaste boje. Zavjese vise na karniži svjetlonarandžaste boje, čiji su uglovi dekorisani vazom kakva je i ona nad uzglavljem kreveta.

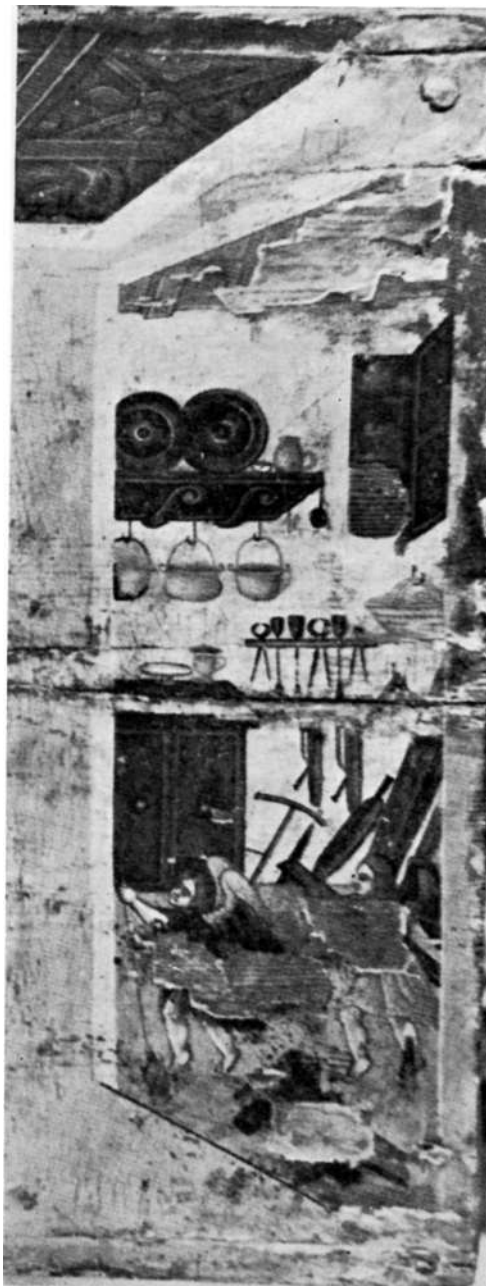
U lijevom uglu izbijen je prozor ispod koga je postavljen sto. Kroz prozor koji je dopola zatvoren kapkom vidi se zeleno-plavo nebo sa sivim oblačićima. Debljina zida u prozoru označena je bijelom bojom. Sto je četverostran sa četiri noge u obliku lavljih šapa. Pokriven je stolnjakom crvene boje, čiji su rubovi izvezeni ornamentom lozice. Na stolu su dvije vaze sa po tri cvijeta bijele boje i nešto zelenih listića. Vaze su trbušastog oblika sa uskim grlom i nogom..

Desni zid izbijen je u cjelini i kroz taj otvor se vidi u sporedni dio gornje prostorije, u unutrašnjost Josifove radionice, pretrpane kao i svaka stolarska radionica raznim alatom, namještajem, pomoćnim priborom i potrošnim materijalom (sl. 2).

Od zidova radionice vidi se samo čeonu zid sive boje sa uskim prozorom u vrhu., kroz koji se vide oblačići na nebu plavo-zelene boje. Prozor ima kapak kestenjaste boje. Lijevo od prozora je drvena polica koju podržavaju dvije konzole sa volutama na vrhu. Na polici su dvije veće plitke posude zelene boje, jedna bijela šalica i crven čup. O polici vise tri kazana, jedan crne boje a dva bakrenaste i jedna kutlača crne boje. Ispod police je orman kestenjaste boje, pokriven nekim daskama na kojima se vidi jedan poslužavnik crne i bijele boje i bakreni avan. Desno od tih posuda visi na zidu garnitura alata, troja kliješta i tri svrdla raznih kapaciteta, svi crne boje. Do njih visi na povećoj gvozdenoj kuki zembilj žućkaste boje. Ispod njega, dolje niže, visi o kuki pravouglno mjerilo i nešto niže dva oblića kestenjaste boje. Pri dnu, na patosu crvenkaste boje vidi se oslonjena na zid testera, ovalan drveni predmet sa gvozdenom drškom i dva snopa dasaka. Sprijeda na patosu leži čekić, sjekira i malj. Tavanica radionice obojena je tamno crvenom bojom.

U glavnoj sceni sjatili su se oko umirućeg starca, koji leži u krevetu, Isus, Bogorodica i pet anđela (sl. 1 i 3).

Starac Josif vidi se u prikraćenoj pozi; na njemu je bijela košulja, razdrljena na prsima. Glavu je okrenuo prema Isusu. Pokriven je jorganom zelene boje. Njemu s desne strane stoji Isus nagnut nad njim, obgrlivši ga lijevom rukom. Josif je sav sijed, izmučena lica vrlo blijede boje. Isus ima, na sebi crvenu haljinu i ogrtač zelene boje

Sl. 2 Josifova radionica, detalj slike »Smrt Josifova« iz Srp.-prav. parohijskog ureda u Stocu.

a na nogama sandale. Duga kosa začesljana mu je do zatiljka, a naniže, sve u uvojcima, pada mu po ramenima i plećima. Inkarnat mu je svijetloroza na smeđoj podlozi, modelovan bijelim lazurama, sve do nanosa čisto bijelih poteza. Ponegdje se vide i sitne bijele linijice. S druge strane uzglavlja stoji Bogorodica blago nagnuta prema umirućem, lomeći prste sklopljenih ruku na grudima. Na njoj je haljina crvene boje i zelen ogrtač sa tamnožutom postavom. Glava joj je pokrivena rupcem naranđaste boje. Kestenjasta kosa sa blagim uvojcima začesljana je po tjemenu na dvije strane. Inkarnat joj je isti kao u Isusa.

Pet anđela slikar je tako rasporedio da je iza Isusa i Bogorodice postavio po dva, i to po jednog u stojećem sijašu, a drugog, onog prednjeg u

klečećem. Ispred kreveta kleči peti anđeo. On je ispružio lijevu ruku prema anđelu ispred sebe. Desna mu se ne vidi. On nosi preko bijele košulje haljetak narandžaste boje, ispod koga se vidi duga zelena haljina sa osvjetljenjima crvene boje. Kosa kestenjaste boje sva u uvojcima spušta mu se do pleća. Inkarnat je kao kod gornjih figura. Krila mu se vide odozgo; zelene se boje.

Anđeo koji stoji iza Isusa samo se vidi djelomično. Nagnuo se nešto na svoju desnu stranu da bolje vidi Josifa. Drži sklopljene ruke pred desnom stranom grudi. I njegova kestenjasta kosa je sva u uvojcima, a pada mu po desnom, ramenu. Inkarnat mu je kao u gornjih figura. Krila mu se vide odozdo; donji dio je zelene boje a gornji narandžaste. Ima na sebi crvenkast haljetak i haljinu zelene boje.

Anđeo koji kleči prema njemu i gleda kao da se zaklonio za Isusov plašt, koji je obuhvatio rukama. Na njemu je bijela košulja sa nekom pantljikom oko rukava i preko nje haljetak narandžaste boje. Ispod ovoga je duga naborana haljina, rasječena sa strane tako da se ovome anđelu vidi golo stegno, koljeno i dio lista. Haljina je zelene boje osvjetljavana crvenom. Anđeo, zamišljen, upro je pogled u neizvjesnu tačku. Kosa mu je uvijena. Kestenjaste je boje i pada mu po plećima. Inkarnat mu je iste boje kao kod ostalih figura. Na nozi koja se vidi ima sandalu sa dokoljenicom narandžaste boje. Krila su mu iste boje i forme kao u gornjeg.

Anđeo koji stoji iza Bogorodice drži prekrštene ruke na grudima. Gleda u pravcu sv. Josifa. Na njemu je haljetak zelene boje sa crvenim osvjetljenjima i nekim ukrasom oko rukava. Vidi mu se i mali dio duge haljine svijetlocrvene boje. Kovr-

džava kosa kestenjaste boje pada mu po plećima. Inkarnat i krila su mu iste boje kao u prednjem.

Anđeo koji kleči do Bogorodice ispružio je ruku lijevu prema Isusu i Josifu a desnu drži na grudima. Ima na sebi bijelu košulju, haljetak ružičasto-ljubičaste boje i dugu haljinu u svijetlozelenom. Na nozi ima sandalu. Upro je pogled u Isusa. Inkarnat, kosa i krila su mu iste boje kao u gornjem.

Iznad opisane scene dva anđela u lebdećem stavu drže odgurnute zavjese baldahina. Oni imaju na sebi samo prozirne perizone oko bedara. Krila su im gore narandžaste a dolje zelene boje. Ukovrčana kosa im je tamnosmeđe boje. Inkarnat je kao kod ostalih figura.

Scenu dopunjuje bijel okrugao oblačić, otvoren u sredini, koji se spušta sa sredine tavanice. Na njemu su prikazane četiri anđeoske glavice s krilima. Krila u gornjeg para ovih anđela su crvenkaste boje, a u donjeg plavkasto zelena. Kosa i inkarnat kod ovih anđela su iste boje kao i kod ostalih. U otvoru oblačića vidi se bijel golub u zrakastom nimbu, koji slijeće. Kljun mu je crven a noge iste boje, samo nešto blijede.

Neovisno od ove glavne scene odigrava se u radionici sporedna scena: dva mala anđela užurbano prave red u toj prostoriji; jedan s velikom metlom, kojom jedva gospodari, čisti patos. Na njemu je samo haljinica zelene boje. Bos je i hoda na prstima; drugi, od ovoga, u crvenoj haljici nosi poveliku dasku. I on je bosonog i hoda na prstima.

Ova idilična scena bolje bi se uklopila u neki drugi događaj iz života Josifova nego u momenat njegove smrti.

Ako pogledamo opisanu sliku letimično, dobićemo doista dojam velike živosti, izazvane doga-

Sl. 3 Josif na odru. Detalj slike »Smrt Josifova« iz Srp. prav. parohijskog ureda u Stocu.

dajem kome je podređena aktivnost svih prisutnih figura glavne scene. Ali kad se поближе zagledamo u te figure, onda ćemo lako uvidjeti da je čitava scena oživljena samo skupom raznih pokreta figura, koje same za sebe nemaju nikakva života. Upravo izgledaju kao postavljene lutke, nalik po fizionomiji jedna drugoj kao jaje jajetu. Kad bismo npr. Bogorodici dodali bradu i brkove kakve ima Isus, zamjena bi bila potpuna. I obratno. Između tih beživotnih fizionomija jedino se izdvaja izmučeno lice sv. Josifa.

Kod daljeg pažljivog posmatranja zapazićemo dosta neobičnih pojava kod ove slike. Tako se jasno vidi da slikar nije poznao naučnu perspektivu i da se služi uglavnom poznatom obratnom perspektivom istočne ikonografije, iako po svemu izgleda da je ova slika kopirana ih slobodno predata sa jedne slike zapadne škole. Zbog nepoznavanje perspektive moglo se i dogoditi da Isus gornjim dijelom tijela stoji kod uzglavlja postelje, obgrlivši umirućeg, a da mu desna noga bude dulja od cijelog kreveta, jer se njezino stopalo nalazi ispred same donje krevetske noge. Isti je slučaj sa anđelom koji kleči iza Isusa: glava mu je za leđima Isusovim a desno koljeno nalazi se još dalje od desnog Isusovog stopala.

Zbog nepoznavanja perspektive slikar nije znao da postavi sto kako treba, već ga je upopriječio zatvarajući velik ugao sobe; nije znao prikazati prag ulaza u radionicu, već ga je samo označio jednom linijom kao i dno prozora. Nije znao odrediti uglove sobe ni visinu poda. Tavanica u radionici je mnogo niža nego ona u sobi, patos u radionici iza praga izgleda niži od onoga u sobi, a kod ormara mnogo viši.

Vaze sa cvijećem stoje u nemogućem položaju, jer su postavljene na sam otažnji rub stola tako da ga prelaze polovinom svoje stope.

Karniža baldahina je slomljena s lijeve strane, jer slikar tu stranu nije znao ni gledati na originalu ni preslikati, a kamoli sam prikazati u perspektivi. Najkarakterističnija pojava za majstora naše slike je to što na njoj nijedna figura ni predmet nemaju bačenu sjenku, pa cijela glavna scena izgleda kao da lebdi u zraku.

Ova zapažanja možemo dopuniti tim što se vidi da slikar nije znao nacrtati oko u profilu, već ga radi u košpičastoj formi, kako je to običajeno u istočnoj ikonografiji. Po tom stilu rađene su i ruke u prednjih anđela i u Isusa, osvjetljavana lica (čak i sitnim bijelim linijicama); nabori draperija i haljina pokazuju na osvjetljenim mjestima kritski manir kao i izrada frizura, odnosno koafira.

Napokon, golo koljeno anđela što kleči iza Isusa izrađeno je neznačajki, kako su to radili ikonopisci. Nešto su bolje rađena koljena u lebdećih anđela što drže baldahinu.

Više sreće smogao je naš majstor da se približi originalu izradom glave sv. Josifa, dvaju leb-

dećih anđela i onih dvaju što čiste radionicu, ali je lako moguće da je njih izradila druga ruka.

Ne smijemo se zavaravati naoko dobrim izgledom tavanice i kasete u njoj.

Iz svega izloženog lako je zaključiti da je gore opisanu sliku latinske ikonografije izradio slikar koji se bavio uglavnom pravoslavnom ikonografijom. Po raznim znakovima taj slikar živio je u katoličkoj sredini, možda u nekom našem primorskom gradu, ali je vjerovatnije to bilo u samim Mlecima, gdje se nalazila jaka grčka kolonija sa brojnim slikarima, doseljenim većinom sa Krita, za koje sam ja i ranije predpostavljao da su se bavili poslovima i za katoličku sredinu. Vidjeli smo iz gornjeg izlaganja da na opisanju slici ima i tragova kritske škole te bismo mogli pretpostaviti sa dosta sigurnosti da je naš slikar pripadao sredini kritskih slikara u Mlecima. Međutim to ostaje samo pretpostavka, jer su i neki naši ikonopisci, pogotovo oni koji su radili u našem Primorju ovladali kritskom tehnikom, pa je mogao i neki od njih da izradi opisanu sliku. Možda pripadnik dubrovačke škole.

Ipak se ja lično priklanjam više prvoj pretpostavci zbog porijekla originala sa koga je uzeta sadržina naše slike. Sudeći po svemu, original pripada talijanskom baroku, koji je počeo da buja od polovine XVI vijeka pa ovamo, a slikari u našem Primorju još su se držali u to vrijeme uglavnom starih oblika. Prema svemu original je mogao nastati oko polovine XVI vijeka, a naša slika potkraj toga vijeka ili na početku XVII. Moglo bi se pretpostaviti da je original nastao i ranije i da nije toliko barokan, ali da je slikar izveo na svoj način našu sliku pod uticajem baroka u kom je živio.

Postoji vjerovatnost da je naš slikar izveo opisanu sliku ne direktno po latinskom originalu, nego po jednom prototipu stvorenom u Mlecima od italokritske škole prema latinskom originalu, jer mi imamo u srpsko pravoslavnoj crkvi u Ilijašu kod Sarajeva još jednu slabiju sliku iste sadržine koja je ograničena samo na glavnu scenu prototipa. Na njoj je naime prikazan samo centralni dio uzora, tj. Josif, Isus, Marija i prednji anđeo, sve u istoj pozi, formi i sa istim greškama. Samo je Isusu dodato i drugo stopalo na mjestu gdje je na uzoru drugi anđeo (sl. 3 i 4). I ta slika u Ilijašu je vrlo stari primjerak, vjerovatno iz istog vremena kao i ošanićka.

Prisustvo ove interesantne ikone u Ošaniću nije teško objasniti kad se sjetimo da su vojvode i spahije iz kuće Hrabrena Miloradovića stalno vodili brigu oko svojih zadužbina pa i onda kad su iselili iz naše zemlje i našli svoj poziv u drugoj. Otuda se moglo naći u crkvama u Trijebinju, Ošaniću i Žitomisliću do danas očuvanih lijepih, rijetkih i skupocjenih ikona. Dobar dio starih ikona u novoj i staroj pravoslavnoj crkvi u Mostaru potiču iz crkve Žitomislića. Trgovačke veze sa našim primorjem i Mlecima bile su u tursko vrijeme

Sl. 4 »Smrt Josifova«, ikona iz srp. pravosl. crkve u Ilijašu kod Sarajeva

vrlo žive. Kako su sve tri gore spomenute crkve nastale u toku XVI vijeka, a žitomislička kao zadnja u nizu, oslikana 1609, to možemo pretpostaviti da su sve ikone zapadne ikonografije koje se danas nalaze u krugu gore spomenutih crkava u koji spadaju i obje crkve u Mostaru donesene kao pokloni negdje u vremenu do nastupa episkopa hercegovačkog Arsenija (1654), kad se propisima pravoslavne crkve počela poklanjati stroga pažnja, što u ranije tursko vrijeme nije bilo. Prema tome i naša slika mogla je prije 1654. doći u Ošanić kao poklon porodice Miloradovića. Kasnije nabavljene ikone iz Mletaka nose već sve pravoslavne odlike samo s pečatom italokritske ili poznogrčke škole. Kao primjer možemo navesti ikonu Deisis u Trijebnju koju je 1775. kupio u Mlecima Hristofor, žitomislički monah, za četiri i po dukata.

Poklonjene pak ikone katoličke sadržine toga vremena prepravljene su na pravoslavne.

Naša slika je rađena tempera-bojama na je-lovoj dasci veličine 105 : 60 : 2,5 cm. Daska je prije slikanja opremljena sa dosta jekim gipsovom temeljom. Pozlata nije upotrebljavana svakako zbog toga što je nije imao ni latinski original. Paleta slikareva je prilično bogata i podsjeća na palete italokritskih slikara. Tu je bijela boja, žuti svijetli oker, žuti tamni oker, auripigment, cinober crveni, grimiz (krimizi), boja ciklame (dobijena vjerovatno mješavinom), živocrvena, dobijena miješanjem cinobera i grimiza, tamnozeleno, svijetlozeleno, smeđa, narandžasta i crna.

Sve su te boje sačuvala svoju svježinu.

Daska je s leđa bila opremljena s dvije prečke, koje su s vremenom otpale i zamijenjene, vjero-

vatno početkom XIX vijeka, s tri nove, koje su postavljene na posebna mjesta, tako da se mjesta eksera prvobitnih prečaka poznaju. Po njima se vidi da je možda lijeva strana slike prikraćena u nepoznato vrijeme za tri do četiri cm.

I pored ovih predostrožnosti, daska slike je popucala s lica u vodoravnim linijama na više mjesta, od kojih se naročito ističe srednja pukotina, koja dosta štetno djeluje i na stanje i izgled slike. Uslijed stezanja i rastezanja daske, već prema stanju vlage u zraku, poremetila se i konzistencija temelja slike te je on otpao u većim i manjim plo-

hama (1-20 cm²) na više mjestaj odnoseći sobom i pikturni sloj.

Takvo stanje te vrijedne slike iziskuje hitnu intervenciju konzervatora. Mislim da bi pored solidne konzervacije bilo potrebno izvesti i restauraciju sitnijih otpalih dijelova. Posebno bi trebalo proučiti vrijednost onih glomaznih naknadno montiranih prečaka s leđa slike. Čini se da one ne vrše više nikakvu funkciju, jer se daska kroz stoljeća ustalila na sadanje stanje te bi se prečke mogle ukloniti, a daska za svaki slučaj ukočiti ulaganjem slike u jedan jači okvir.

»THE DEATH OF ST. JOSEPH«, THE ICON FROM OŠANIC

In the above article the author gives description of the old picture entitled «The Death of St Joseph», which is now in the orthodox church parish at Stolac, in Herzegovina.

The picture is probably a copy of a Renaissance Italian original and was painted by an artist who was chiefly engaged in Orthodox iconography, which is evident from the way the works out details, and from his ignorance of perspective and anatomy.